

Naïeve anti-globalisten

Goede en slechte kanten van 'McDonaldisering'

(Foto Peter Groote)

De nadelige effecten van globalisering leiden tot hevige protesten. De anti-globalistenbeweging kan rekenen op steeds meer aandacht in de pers en op meer begrip in de westerse wereld. Door globalisering zouden landen zeggenschap verliezen over de inrichting van hun samenleving, met homogenisering, vervlakking en ontmenselijking van het bestaan tot het gevolg. Er zou sprake zijn van een 'McDonaldisering' van het leven. Maar hebben McDonaldisering en globalisering inderdaad dehumanisering tot gevolg? Een analyse aan de hand van een praktijkvoorbeeld over de gezondheidszorg.

BART VAN DER AA EN PETER GROOTE

Globalisering is een proces waarbij steeds meer stromen mensen, goederen, geld en informatie zich over grote afstanden over het aardoppervlak verplaatsen. Daardoor raken ver van elkaar verwijderde plaatsen steeds meer van elkaar afhankelijk. Hierbij wordt vaak ten onrechte verondersteld dat globalisering pas iets van de laatste tijd is. Reeds vanaf het begin der tijden is er al sprake geweest van het verplaatsen van mensen en goederen. Wel zijn in de loop van de eeuwen de afstanden die overbrugd worden en de snelheid waarmee dat gebeurt steeds verder toegenomen. Dit komt met name door technische vooruitgang in de transport- en communicatiesector. Hierdoor veranderde geleidelijk ook de aard van de overdrachten: met het verhandelen van de goederen kwam er ook een uitwisseling van cultuur tot stand.

Deze globalisering, oftewel het verkleinen van de relatieve afstand tussen plaatsen, heeft vele positieve gevolgen gehad. De markteconomie kon er efficiënter door gaan functioneren, zodat het gemiddelde welvaartsniveau in de wereld enorm is toegenomen. In cultureel opzicht heeft globalisering ons dagelijks leven veel diverser gemaakt. We hebben kennis genomen van andere helden, rituelen en symbolen, die ons leven leuker gemaakt hebben. Het is nu eenmaal spannender om Maradona als held te koesteren dan de spits van het eigen lokale voetbalteam. Ook het afwisselen van aardappels met taco's of paella wordt door velen als erg prettig ervaren. Maar vooral hebben we kennis kunnen nemen van waarden die in andere culturen gekoesterd worden. Daar kunnen we onze eigen waarden aan spiegelen en eventueel verdiepen. Dit alles heeft geleid tot een toename van de culturele diversiteit. Dit is een verrijking van het bestaan omdat die leidt tot een grotere keuzevrijheid van de consument.

De keerzijde van globalisering

Ondanks deze positieve effecten heeft globalisering zeker ook een keerzijde. Juist deze nadelige neveneffecten worden door de anti-globalisten benadrukt. Zij

beschouwen de toenemende internationale handel als de veroorzaker van ongelijkheid in de wereld. Uitsluiten behoeve van het behalen van winsten, zoals dat door aandeelhouders wordt verlangd, zouden 'hogere' als een beter milieu, het bevorderen democratische samenlevingen en beschermen van de mensenrechten het tweede plan geraakt zijn. Met landen op het zuidelijk halfrond zouden zich slecht kunnen wapenen tegen de neo-koloniaal aandoende expansiedrang van de multinationals uit het noorden. Ondanks de mogelijkheid de handelsstromen twee kanten op kunnen werken, is de uitkomst van het proces volgens de anti-globalisten de lusten (de winsten) in het toch arijke westen terechtkomen, terwijl de rest van de wereld met de bijkomende lasten wordt opgezaald.

Naast de economische effecten worden door anti-globalisten vaak gewezen op de onontkoombare afname van de lokale eigenheid. Zo leidt een toename van de keuzemogelijkheden ertoe dat de bestaande culturele verschillen tussen regio's van verschillende schaalniveaus als sneeuw voor de zon te verdwijnen. Volgens anti-globalisten wordt de bedreiging van culturele homogenisering vergroot door de vorm waarin de multinationale spelers zich tegenwoordig voordoen. In het verleden, de tijd van het modernisme, ging het multinationals om de economische bedrijfsverring, met als kernbegrippen schaalvergroting en verlaging van de productiekosten door internationale arbeidsverdeling. Tegenwoordig, in de postmoderne tijd, dringen ze, volgens anti-globalistische spreekbuizen als Naomi Klein, de hele wereld een bepaalde levensstijl op. Bekende multinational symbolen hiervoor zijn Nike, Walt Disney en natuurlijk McDonald's. Hun invloed is niet alleen groot doordat hun producten in vele landen van de wereld verkrijgbaar zijn, maar tevens omdat ze overal een levenswijze propageren van vrijheid, snelheid, jong zijn en consumeren. Ze zouden oppervlakkig zijn, gericht op de korte termijn en op behoeftebevrediging waardoor hun 'slachtoffers' de belangstelling voor de fundamentele waarden van het menselijk bestaan verliezen.

De Amerikaanse socioloog George Ritzer heeft in sterke mate bijgedragen aan de negatieve beeldvorming van de

nieuwe multinationals. McDonald's is in zijn ogen veel meer dan zomaar één van de spelers die bijdragen tot het globaliseringsproces. Hij benadrukt het productieproces van McDonald's dat volledig in het teken staat van een optimale efficiëntie, berekenbaarheid, voorspelbaarheid en controle door machines. Dit komt naar zijn idee bijvoorbeeld tot uitdrukking in de geautomatiseerde frituurpan die uitsluit dat de hamburgers aanbranden, de ongemakkelijke stoeltjes waar geen consument langer dan twintig minuten in wil zitten en vooral de 'scripts' waar het personeel zijn conversatie met klanten op moet baseren. Bij McDonald's is alle ruimte voor menselijke creativiteit uitgebannen.

Juist omdat een dergelijk productieproces door steeds meer niet-fastfood gereduceerde sectoren is overgenomen, noemt Ritzer dit proces

McDonaldisering: het proces waarbij de principes van het fastfoodrestaurant steeds meer sectoren in Amerika en de rest van de wereld gaan domineren. Voorbeelden hiervan zijn het altijd op dezelfde wijze inrichten van supermarkten, het systematisch schrijven van wetenschappelijke boeken en de opkomst van toetsen met meerkeuzevragen in het onderwijs.

Zelfs aan de grenzen van het leven ziet Ritzer de McDonaldisering oprukken. Hij noemt de Holocaust als het summum van rationalisatie van het inhumane: het zo efficiënt mogelijk uitroeien van hele bevolkingsgroepen. Maar ook het begin van het leven zou geMcDonaldiserd zijn. De toename van het aantal keizersnedes wijst hierop, aangezien die voorspelbaarder en beter te controleren zijn dan natuurlijke bevallingen. Dit alles leidt volgens Ritzer onontkoombaar tot de vervlaking van het menselijk bestaan; er treedt dehumanisatie op. Er is nergens ter wereld nog ruimte voor spontaniteit en creativiteit, voor lijden en geluk. Klopt deze pessimistische visie van Ritzer? Laten we dat eens toetsen aan de hand van één aspect, namelijk de kwantificering van de gezondheidszorg.

De mens gereduceerd tot een kengetal

De gezondheidszorg is volgens Ritzer een sector waarin de dehumanisering duidelijk tot uiting komt. Hij noemt in dit kader het gebruik van rekenmodellen om te bepalen welke patiënten wel

en welke niet behandeld zullen worden. Het beste voorbeeld hiervan is het gebruik van de zogenaamde QALY-methode. QALY staat voor 'Quality Adjusted Life Years'. Deze methode wordt gebruikt om in het geval van beperkt beschikbare middelen, zoals geld, apparatuur en arbeidskrachten, te bepalen welke patiënten het beste kunnen worden geholpen. Uitgangspunt is een kosten-baten analyse van een operatie. De baten worden berekend op basis van twee kwantitatieve factoren: het

aantal jaren dat de patiënt nog kan leven na de ingreep (de 'life years') en de relatieve gezondheid waarin hij deze jaren doorbrengt ('quality adjusted'). De mens achter de patiënt wordt dus gereduceerd tot een kengetal, dat uitgerekend kan worden en vervolgens vergeleken met dat van een andere patiënt. Het op een dergelijke manier omgaan met mensen, juist in een dermate cruciale sector als de gezondheidszorg, moet als het toppunt van McDonaldisering worden gezien. Dat zou ook betekenen dat

(Foto Peter Croose)

de landen die het gebruik van de QALY-methode het innigst omarmd hebben, het meest ge-McDonaldiseerd zijn en dus het meest dehumanaan.

Om dat te toetsen hebben we bepaald in welke landen de QALY-methode het meeste wordt toegepast. Dat hebben we gedaan door het relatieve belang van de QALY-methode in de totale medische literatuur van ieder land te bepalen. In de tabel is de verrassende top-tien weer gegeven.

Belang van artikelen over de QALY-methode in alle erkende medische wetenschappelijke tijdschriften tussen 1965 en februari 2002 (alleen landen met meer dan tien QALY-artikelen)

	Land	Relatieve score
1	Noorwegen	3,0
2	Nieuw Zeeland	2,0
3	Zweden	1,9
4	Nederland	1,7
5	China	1,6
6	Canada	1,6
7	Verenigd Koninkrijk	1,5
8	Ierland	1,2
9	Taiwan	1,2
10	Verenigde Staten	1,1

Boven aan de lijst bevinden zich landen die over het algemeen als zeer humaan beschouwd worden. Weinig mensen zullen volhouden dat juist de inwoners van Scandinavië, Nieuw-Zeeland en Nederland in de gezondheidszorg gereduceerd worden tot nummers en niet meer op hun menselijke waarde afgerekend worden. En dat terwijl tegelijkertijd Singapore, dat over het algemeen bekend staat als een zeer strak georganiseerde staat waar het individu weinig invloed op kan uitoefenen, onderaan de ranglijst te vinden is.

De conclusie die hier getrokken moet worden is dat McDonaldisering niet altijd tot dehumanisering leidt. De landen die hoog scoren op de lijst kenmerken zich door een breed, gedeeltelijk publiek gedragen, gezondheidszorgstelsel. Juist in deze landen dient de publieke sector regelmatig afwegingen te maken tussen de belangen van individuele burgers. Dat getracht wordt dergelijke keuzes zo eerlijk en objectief mogelijk te maken, valt alleen maar te zien als een teken van beschaving. Wat Ritzer dehumane McDonaldisering

noemt, is in werkelijkheid een poging om willekeur zoveel mogelijk uit te bannen door alle betrokken individuen op gelijkwaardige wijze in de belangenafweging mee te nemen.

Deze conclusie laat zien dat veel van de anti-McDonaldiserings-, en in het kielzog daarvan veel van de anti-globaliseringsleuzen, naïef zijn. Ze appelleren aan onderbuikgevoelens, aan een aanwezige maar nog onzichtbare angst bij mensen om hun identiteit te verliezen, maar ze vergeten alternatieven aan te dragen. Wie tegen QALY's, meerkeuzetentamens en ranglijsten van de beste studies, de beste ziekenhuizen of de beste onderzoekers is, omdat die kwaliteit zouden verenigen tot iets meetbaars, moet bedenken dat de alternatieven betekenen dat individuen overgeleverd worden aan willekeur. Het is te hopen dat Nederland McDonaldiseert in de gezondheidszorg. Als de QALY-score van een patiënt bepaalt of die behandeld wordt, en niet langer de willekeurige sympathie van de behandelend arts, de ziekenhuisdirectie of de verzekeringsmaatschappij, dan is dat zonder meer positief te noemen.

Het QALY-onderzoek gaat over lokale eigenheid. Hierbij wordt bedoeld op de mogelijkheid dat juist lokale factoren een centrale rol spelen bij de uitwerking van een globaliserend proces als McDonaldisering. Binnen de gezondheidszorg kan gedacht worden aan de wijze waarop het stelsel van ziektekostenverzekering is vormgegeven. In landen waarin solidariteit een centrale rol speelt en medische handelingen voor een belangrijk deel worden gefinancierd uit de publieke middelen, is het van belang dat het beschikbare budget volgens een eerlijke en helder gedefinieerde verdeelsleutel wordt aangewend. Wanneer het verzekeringsstelsel daarentegen volledig individueel en vrijwillig is georganiseerd, speelt een dergelijk allocatie-probleem niet. Wie niet verzekerd is en de medische hulp ook niet uit eigen zak kan betalen, wordt niet geholpen. Dit betekent dat een proces als McDonaldisering in zijn geografische setting bestudeerd dient te worden voordat er een waardeoordeel over uitgesproken kan worden. Dit is tegelijkertijd de les die moet worden getrokken voor de beoordeling van het hele globaliseringsproces. Weliswaar krimpt de wereld en zou die uniformer kunnen

worden, maar het zijn uiteindelijk lokale omstandigheden die bepalen een mondiaal proces ter plekke woorgeïmplementeerd.

Bart van der Aa en Peter Groote zijn werkzaam op de faculteit ruimtelijke wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. Voor nadere uitleg over gebruikte methode, zie <http://www.frw.rug.nl/persons/groo/projecten/qaly.htm>

Literatuurselectie

- Aa, B.J.M. van der (1999) Een geografie van het McDonaldiseringsproces: Enkele kanttekeningen bij haar homogeniserende en dehumaniserende effecten, Afstudeerscriptie voor Regionale Geografie aan de Rijksuniversiteit Groningen, ongepubliceerd
- Curtis, S. and Taket, A. (1996) Health and societies: Changing perspectives, London: Arnold
- Featherstone, M. (1995) Undoing Culture: Globalization, Postmodernism and Identity, Londen: Sage
- Hofstede, G.H. (1991) Allemaal andersdenkenden: omgaan met cultuurverschillen, Amsterdam: Contact
- Ritzer, G. (2000) The McDonaldization of Society, Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Robertson, R. (1992) Globalization: Social Theory and Global Culture, London: Sage
- Tomlinson, J. (1999) Globalization and Culture, Cambridge: Polity Press